

МЕТОДИ І НОРМАТИВНІ ЗАСОБИ БОРОТЬБИ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ ЗІ ЗРАДНИЦТВОМ ТА ДЕЗЕРТИРСТВОМ НА ДЕОКУПОВАНИХ УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ У 1942–1945 РР. (ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ)

METHODS AND NORMATIVE MEANS OF STRUGGLE OF THE SOVIET POWER AGAINST TREASON AND DESERTION ON THE DEOCCUPIED UKRAINIAN LANDS IN 1942–1945 (HISTORICAL AND LEGAL ASPECT)

Саблук С.А.,

доктор юридичних наук,

провідний науковий співробітник

Науково-дослідного інституту публічного права

Метою статті є історико-правовий розгляд методів і нормативних засобів боротьби радянської влади із зрадництвом і дезертирством на деокупованих українських землях у період 1942–1945 рр. У статті з'ясовано, що радянський політичний режим контроль за злочинністю здійснював через посилення репресивного складника кримінального права. Обґрунтовано, що в умовах тоталітаризму механізм правотворення та правозастосування був фактично знівельований, а контроль за злочинністю в період визволення території України від нацистських загарбників нормативно забезпечувався здебільшого підзаконними актами загальносоюзного характеру. Констатовано, що завершення Другої світової війни ознаменувалося новим етапом репресій проти українського народу. Контроль за вчиненням злочинів проти держави в цей час здійснювався за допомогою розширення меж протиправності діяння та посилення санкцій для спеціальних суб'єктів кримінального права, до числа яких, насамперед, зараховувалися учасники національно-визвольного руху в Україні. Зроблено висновок, що контроль за злочинністю в період визволення території України від нацистських загарбників здійснювався під впливом того факту, що вся територія України була тимчасово окупована. Це наклало свій відбиток на діяльність правоохоронних органів, значна частина представників яких розглядала населення тимчасово окупованих територій як потенційних ворогів. Особливо це стосувалося мешканців західноукраїнських областей, де жорстоке ставлення правоохоронців та місцевого партійного активу до місцевих жителів (зокрема й задля власного збагачення) розглядалося як один з елементів протидії «політичному бандитизму». Здебільшого жодних юридичних наслідків ці дії не тягнули за собою через надзвичайну поширеність цього явища. Досить поширеною практикою було залучення до правоохоронних органів місцевого населення із диференціацією працівників через масштабне відсіювання тих, хто не був здатний працювати. Це призводило як до суттєвого посилення плинності кадрів, так і до зменшення рівня професійної підготовки працівників правоохоронних органів.

Ключові слова: протидія злочинності, контроль за злочинністю, тоталітарний режим, репресії, кримінальне право, зрадництво, дезертирство.

The purpose of the article is the historical and legal review of the methods and normative means of the struggle of the Soviet authorities against treason and desertion in the occupied Ukrainian lands in the period 1942–1945. There was found out in the article that the Soviet political regime was controlling crime by reinforcing the repressive component of criminal law. It was substantiated that the mechanism of law-making and law-enforcement was actually eliminated under the conditions of totalitarian regime, and crime control was normatively ensured during the liberation of the territory of Ukraine from Nazi invaders by law acts of the all union nature. It was stated that the end of the Second World War was marked by a new stage of repressions against the Ukrainian people. At this time, the control over crimes against the state at that time was carried out with the help of expanding the limits of unlawful activity increasing sanctions for special subjects of criminal law, among which, the participants of the national liberation movement in Ukraine. It was concluded that the control over crime during the liberation of the territory of Ukraine from Nazi invaders was exercised under the influence that the whole territory of Ukraine was temporarily occupied. This left a mark on the activities of law enforcement agencies, many of whom regarded the population of the temporarily occupied territories as potential enemies. This was especially true for residents of Western Ukrainian regions, where the ill-treatment of law enforcement officers and local party assets to locals (including for their own enrichment) was seen as an element of counteraction to "political banditry". In most cases, no legal consequences have resulted from the extreme prevalence of this phenomenon. A fairly common practice has been to involve local law enforcement with differentiation of workers through large-scale screening of those who were unable to work. This has led to a significant increase in staff turnover and a decrease in the level of professional training of law enforcement officials.

Key words: combating crime, crime control, totalitarian regime, repressions, criminal law, treason, desertion.

Постановка проблеми. Загальновідомо, що для побудови ефективної системи методів, механізмів та інститутів протидії злочинності ми з необхідністю повинні враховувати не лише досвід зарубіжних країн, а й звертатися до історичного аналізу розвитку вітчизняної системи кримінально-правового контролю за злочинністю. Через те однією з необхідних умов ефективного кримінально-правового контролю за злочинністю є наукове обґрунтування шляхів і методів оптимізації антикриміногенного впливу за допомогою методу історизму. Саме в цьому контексті істотно зростає роль історико-правових досліджень протидії злочинності, які в комплексі із кримінологічними напрацюваннями в цій сфері закладають наукові підвалини для обґрунтованих узагальнень, висновків і рекомендацій. Тим паче, що вітчизняна юридична наука акумулює досвід розв'язання складних криміногенних ситуацій, які склалися в різні періоди історії України, зокрема в минулому столітті.

Аналіз останніх досліджень. Так, історико-правовий підхід до проблеми контролю за злочинністю пред-

ставлений численними дослідженнями, зокрема, це праці І.Г. Біласа, І.Й. Бойка, П.П. Захарченка, В.Б. Кузьменка, О.В. Кузьминця, О.І. Неліна, В.М. Нікольського, С.Д. Сворака, І.Б. Усенка, А.Є. Шевченка, О.Н. Ярмиша, М.М. Яцишина тощо. Враховуючи науковий доробок зарубіжних і вітчизняних учених з організації ефективної протидії злочинності, необхідно зауважити, що питання історико-правового вивчення методів боротьби радянської влади із зрадництвом і дезертирством на деокупованій території України у 1942–1945 рр. потребує додаткового розгляду. Зокрема, актуальним видається аналіз законодавчого забезпечення юридичного механізму протидії злочинності у цей період.

Таким чином, **метою даної статті** є історико-правовий розгляд методів і нормативних засобів боротьби радянської влади із зрадництвом і дезертирством на деокупованих українських землях у період 1942–1945 рр.

Виклад основного матеріалу. Одним із головних і найскладніших напрямків діяльності правоохоронних органів радянської влади під час Другої світової війни

була боротьба проти зрадництва й дезертирства та ухилення громадян від військової служби. Цей вид правопорушень розглядався як тяжкий злочин проти держави. Наприклад, тодішнє законодавство визначало дезертирство військовослужбовців як умисне самовільне залишення військової частини чи місця служби або неявку на військову службу з метою ухилення від неї. Відповідно до п. 7–10 ст. 193 Кримінального кодексу РРФСР, в умовах воєнного часу за такі злочини передбачалась вища міра покарання – розстріл із конфіскацією майна.

Потрібно зауважити, що протидія радянської влади цьому виду злочинам відбувалася ще в довоєнний період. Однак, із початком нацистсько-радянської війни дезертирство з лав Червоної Армії набуло значних масштабів. Так, за деякими історичними даними лише за період із 22 червня до кінця 1941 року органи НКВС затримали більше 71 000 дезертирів-військовослужбовців, більше 71 000 осіб, котрі ухилялися від мобілізації. Враховуючи таку загрозливу тенденцію, Головне управління НКВС СРСР 9 травня 1942 р. видало директиву «Про організацію активних мір по боротьбі із кримінальними проявами, вчиненими дезертирами та іншими злочинцями», відповідно до якої правоохоронними органами проводилася масштабна робота по боротьбі зі зрадництвом та дезертирством у Червоній Армії.

Тому повернення радянської влади на звільнених територіях починалось із масштабних перевірок осіб, які залишилися під час німецької окупації. Увага правоохоронних органів передусім зосереджувалась на протидії тим, кого таврували зрадником за «співпрацю» з ворогом. Цивільним населенням, яке на окупованій території співпрацювало з ворогом, займалися територіальні органи НКВС. І хоча 16 березня 1942 р. у спеціальній директиві начальника Управління військових трибуналів вказувалося на відсутність необхідності виносити спеціальні ухвали щодо членів родин зрадників Батьківщини, після затвердження вироку і вступу його в законну силу, як стверджують дослідники, «військові трибунали військ НКВС направляли у відповідні особливі наради НКВС копію вироку з супроводжувальними документами, в яких автоматично готували списочні репресивні вердикти щодо родичів засуджених. Для спрощення роботи у квітні 1942 р. НКВС став здійснювати цілеспрямовані заходи зі створення спеціальних централізованих облікових карток на цих осіб, що допомогло в майбутньому активізувати та полегшити оперативну-пошукову роботу» [2, с. 320].

З метою встановлення більш жорсткого покарання для тих, чия вина у зраді чи дезертирстві доведена, для забезпечення справедливості у ставленні до тих, стосовно кого було вжито надто суворі заходи 15 травня 1942 р., було оприлюднено наказ Генерального прокурора СРСР № 46сс «Про кваліфікацію злочинів осіб, які перейшли на службу до німецько-фашистських окупантів у районах, тимчасово захоплених ворогом», який містив рекомендації щодо недопущення «огульного притягнення радянських громадян за підозрою у сприянні ворогу» [8, с. 483].

Разом із тим, іншим нормативним документом – директивою Генерального прокурора СРСР від 30 травня 1942 р. № 215/51с наказувалося негайно розгорнути роботу із членами родин зрадників Батьківщини. Відповідно до цієї директиви, «арештові та заслання у віддалені місцевості СРСР терміном від трьох до п'яти років підлягали повнолітні члени родин військовослужбовців, засуджених Особливою нарадою при НКВС СРСР або судовими органами за втечу за кордон; командирів і політпрацівників, які під час бою зривали з себе знаки розрізнення й дезертирували в тил або здавались у полон; цивільних осіб, які здійснили втечу за кордон» [6, с. 228]. Не арештовували та не пересилали родини тих «зрадників Батьківщини», у складі яких після відповідної перевірки виявлялись військовослужбовці Червоної Армії, партизани, інші члени родини, які

надавали допомогу Червоній Армії та партизанам, а також нагороджені орденами й медалями СРСР.

9 лютого 1943 р. було прийнято наказ Головного управління трибуналів «Про виконання вироків у частині конфіскації майна засуджених, майно яких знаходилося на території, тимчасово окупованій ворогом». Як стверджує В. Нікольський, «у цьому документі визначалося, що приписи народним судам із цього приводу, а також повідомлення у військкомати про позбавлення допомоги та підлг їхнім родинам військові трибунали повинні були пересилати у відповідні військові трибунали округу чи фронту для того, щоб після визволення окупованої території ці приписи направити народним суддям для виконання» [7, с. 158].

Загальний зміст цих та інших нормативних актів та методів їх реалізації полягав у демонстрації ненависті радянської влади до тих громадян, які через різні обставини залишилися на окупованій території. Адже тодішнє керівництво усвідомлювало, що перехід досить великої кількості українського населення на службу до окупантів – це не просто зрада. Причиною цього були вади і злочинні дії тоталітарного режиму, що вкоренились у свідомості людей.

Зрештою, потрібно визнати, що розкол українського суспільства був вигідним радянській владі, оскільки допомагав поділити людей на чужих і своїх, ворогів народу і прихильників режиму, породити певні соціальні протиріччя. Останні, під час війни, посилювались, коли ставлення владних органів до осіб, котрі залишилися на окупованій території, було щонайменше підозрілим. Щодо жителів західноукраїнських територій, то в багатьох випадках узагалі було відверто ворожим. Усе це відповідним чином відбивалося на організації контролю за злочинністю. Зокрема, згідно із постановою РНК СРСР від 19 квітня 1943 р., у складі союзних Наркомату оборони й Наркомату Военно-морського флоту були утворені відповідно Головне управління контррозвідки (ГУКР) й Управління контррозвідки (УКР). Правовий статус цих підрозділів регулювався спеціальними положеннями, затвердженими Державним комітетом оборони СРСР 21 квітня 1943 р. і 31 травня 1943 р. На фронтах й у військових округах замість особливих відділів були утворені управління контррозвідки СМЕРШ, а в арміях, корпусах і дивізіях – відділи СМЕРШ. Відновлення радянської влади на території України супроводжувалося поширенням діяльності СМЕРШ на відповідні регіони. До відання цих органів належали: боротьба зі шпигунською, диверсійною, терористичною та іншою підіривною діяльністю іноземних розвідок, з «антирадянськими елементами» в частинах, установах і на кораблях Червоної Армії та Военно-морського флоту; вжиття необхідних заходів, які виключали можливість безкарних переходів агентів противника через лінію фронту; виявлення фактів переходу на бік противника військовослужбовців Червоної Армії, переховування ними шпигунів і сприяння останнім; боротьба з дезертирством на фронтах; перевірка військовослужбовців та інших осіб, які перебували в полоні або в оточенні; виконання спецзавдань наркома оборони СРСР [1].

Водночас, відповідно до Указу Президії Верховної Ради СРСР «Про відповідальність гітлерівців за вчинені злістьства» від 19 квітня 1943 р., для спеціальних суб'єктів кримінального права (так в офіційній радянській юриспруденції називали фашистських злочинців і їх пособників, під якими розуміли й учасників національно-визвольного руху в Україні – воїнів УПА та членів ОУН) були введені особливі міри покарання, зокрема, страти через повішення або тюремного ув'язнення терміном від 15 до 20 років. Спеціальна постанова Пленуму Верховного Суду СРСР від 7 серпня 1944 р. як зраду Батьківщини кваліфікувала «ворожу діяльність, здійснену проти радянської держави

«оунівцями» – членами антирадянської організації ОУН – із числа радянських громадян, яка посилювалася за участі військовослужбовців» [13, с. 70].

Наприкінці січня 1943 р. процедуру перевірки колишніх військовослужбовців, які втекли з полону чи були звільнені наступаючими частинами Червоної Армії або потрапили в оточення, було спрощено. Наказом ГКО № 2779 від 21 січня 1943 р. звільнені з полону військові одразу направлялися на пересильний пункт колишніх військовополонених. Там їх перевіряли армійські комісії із представників старшого й середнього командного складу за участю представника особливого відділу армії або фронту. Рішенням цієї комісії частина військовозобов'язаних, стосовно яких не вдалося виявити компрометуючих відомостей, направлялася: рядовий та молодший командний склад – до армійських запасних стрілецьких полків; командний та політичний склад – у розпорядження армійських штабів. А тих, хто виявився «нестійким, ворожим елементом», передавали до спецтаборів НКВС. Відповідно до наказу Головного управління формування й комплектування Червоної Армії Ю. Щаденка № 97/ш від 10 березня 1943 р., усіх військовослужбовців, які свого часу без опору здалися ворогові в полон або дезертирували з лав Червоної Армії й залишалися за місцем проживання на території, тимчасово окупованій противником, не прагнули виходу до частин Червоної Армії, після швидкої перевірки відразу направляли до штрафних частин.

Спецтабори були призначені для осіб, яких підозрювали в антирадянській діяльності. Якщо колишній військовослужбовець, перебуваючи на окупованій території, не співпрацював з окупаційною владою, він направлявся у штрафну роту на один місяць. Ті, хто були старостами, поліцейськими або співробітничали з ворогом в інший спосіб, отримували по два місяці служби у штрафних частинах. При цьому за звинуваченнями у співпраці з ворогом до штрафних частин та спецтаборів потрапляли також і колишні цивільні мешканці.

Згідно з наказом наркома оборони № Орг/2/1348 від 1 серпня 1943 р., командно-начальницькому складу Червоної Армії, який «опинився серед оточенців, перебував на окупованій території та не брав участі в партизанських загонах, надавала можливість зі зброєю в руках довести свою відданість у складі штурмових частин. Термін перебування у штурмових частинах становив два місяці участі в боях або до нагородження орденом за виявлену мужність у бою, або до першого поранення, після чого члени особового складу, за наявності хороших атестацій, могли бути призначені в польові війська на відповідні посади командно-начальницького складу» [12, с. 310]. За твердженнями істориків «до 1 грудня 1946 року через фільтраційні табори пройшло до 1 834 000 полонених, серед яких не менш як третина була українцями» [4, с. 196].

9 листопада 1943 р. начальник Головного управління військових трибуналів видав директиву, де вказувалося, що «для подальшого реагування до відомства потрібно направляти справи засуджених лише у випадках, якщо сім'я цих осіб підлягала репресіям, тобто у випадках засудження до смертної кари й після затвердження та виконання вироку. Водночас засудження до каторжних робіт або позбавлення волі не тягнуло за собою застосування репресій до сімей» [2, с. 329]. Подібне рішення зумовлювалось відносно великою кількістю громадян, які могли бути репресовані, та відсутністю можливостей для здійснення репресій, а також скороченням трудових ресурсів, необхідних для здійснення відбудови господарства.

Робота з виявлення осіб, які пішли на співпрацю з ворогом, активно проводилася під час перереєстрації населення в межах паспортної роботи у визволених місцевостях. Під час переписки усі розшукані компрометуючі дані на громадян заносились до спеціальних списків архівів адресних бюро згідно з особливою фор-

мою. Для відновлення паспортного режиму, окрім міліції, залучались органи НКВС та Особливі відділи Червоної Армії. За даними паспортного відділу Головного управління міліції НКВС СРСР за 1943 р., «під час переписки населення у визволених місцевостях органи міліції виявили 66 500 осіб, які «працювали по обслуговуванню німецьких армій і в німецьких установах», 12 800 осіб, чий найближчі родичі відступили з німцями. У 1944 р. було виявлено 66 100 осіб, які «працювали в німецьких установах», 34 300 осіб – «ставлеників і пособників німецьких військ», 419 зрадників і членів їхніх родин» [10, с. 7].

Із метою забезпечення масштабних перевірок громадян на території, яка була тимчасово окупованою, для забезпечення охорони тилу та контролю за злочинністю, зокрема і проявів «бандитизму» весною–влітку 1943 р. було здійснено реорганізацію військ НКВС, яка характеризувалась підготовкою переходу до мирного часу й висуненням на перший план саме охоронних функцій, спрямованих на боротьбу з ворожою агентурою на звільнених територіях, злочинністю та діяльністю організацій (зокрема й військових), котрі виявляли опозиційність радянському режиму. Як стверджують дослідники, «основним засобом боротьби сталінської держави з національно-визвольним рухом стали мобілізації населення в Червону армію. Секретар Рівненського обкому КП(б) України В. Бегма запропонував М. Хрущову здійснити поголовну мобілізацію чоловіків від 17 до 50 років життя в області й відправити подальше в тил східних областей, де їх розсортувати: частину до армії, а частину – в робочі батальйони. Ідея була прийнята й реалізована М. Хрущовим і Й. Сталіном. Мобілізаційна політика в Західній Україні набула особливого підтексту: поряд із поповненням Збройних сил ставилося завдання позбавити такої можливості УПА, тобто підірвати ресурсну базу національно-визвольного руху» [5, с. 31].

Окрім того, 5 квітня 1944 р. НКВС СРСР було розроблено «Інструкцію про порядок заслання членів родин оунівців та активних повстанців у віддалені райони Союзу РСР». За офіційними даними, до Сибіру було вивезено більше 200 000 осіб із Західної України. У 1944 р. було виселено 989 осіб, а у 1945 р. – ще 2001 особу [2, с. 331]. Крім того, до кінця 1944 р. правоохоронні органи та внутрішні війська провели близько 6 500 операцій, під час яких за радянськими даними, було знищено 57 405 і взято в полон 50 387 повстанців [9, с. 752].

По лінії органів державної безпеки боротьба з ОУН та УПА покладалася спочатку на створене у грудні 1944 р. Управління по боротьбі з бандитизмом, центральний апарат якого складався із трьох оперативних відділів, підрозділів із керівництва винищувальними батальйонами, з репатріації, радіозв'язку, оперативного обліку. В УНКВС-УМВС УРСР створювалися відділи по боротьбі з бандитизмом, у райапаратах – відділення. Абсолютна більшість операцій здійснювалася внутрішніми військами.

Нормативні засади організації охорони відновленого в 1944–1945 рр. кордону в межах УРСР (у вигляді наказів, службових інструкцій та інших керівних документів) визначалися виключно союзним НКВС. Розширення правового поля з регламентації діяльності військ НКВС, що відбувалося протягом усього періоду війни, тісно пов'язувалося із ситуацією на фронтах. На думку О. Калюк: «Їх правові засади були нестабільними, змінювалися залежно від ситуації на фронтах, однак залишалися доволі широкими, включали надзвичайну компетенцію та різноманітні способи виконання завдань. Водночас на перший план виходили охоронні функції» [3, с. 14].

У цілому, за радянськими даними, протягом 1944–1945 рр. відбулося 8 696 бойових операцій проти УПА, під час яких загинуло 19 800 повстанців, потрапило у полон 17 962 особи. За цей час безповоротні втрати радянської сторони становили 2 906 осіб [9, с. 754]. Для порівняння: протягом 1944–1953 рр.

було знищено 153 000 учасників та прихильників підпілля, арештовано 134 000 та депортовано близько 204 000 осіб [11].

Ураховуючи специфіку воєнного часу, об'єктивні та суб'єктивні чинники, саме в умовах війни десятиріччями насаджувана серед радянських людей звичка до насилля, котра виходила від тих, хто так чи інакше опинявся на різних високих щаблях державного апарату, адаптувалася в суспільстві і практично не викликала спротиву. А презумпція «безпомилковості й непогрішимої партійних структур та органів безпеки в основному не сприймалася як фактор інкубації подібних потворних явищ. Широка практика розправ без суду і слідства або ж із формально-демонстративним афішуванням процесуальної завершеності деформувала світосприйняття людей, спотворила споконвічну шкалу цінностей» [9, с. 691].

За традицією передвоєнної доби, радянська репресивна система керувалася переважно своїми відомчими приписами, які фактично ігнорували чинні аж надто суворі кримінально-правові норми, що призводило до поширення звичайного свавілля. Репресії як складник насильства, були результатом хибних політичних й ідеологічних рішень, підкріплених сприянням добре організованої, розгалуженої політико-юридичної системи країни – органами державної безпеки, внутрішніх справ, воєнними трибуналами, загальними судами, прокуратурою. На думку Т. Вронської, «у роки Другої світової війни репресії до членів сімей засуджених застосовувались у дуже широкому діапазоні. Це й заслання у віддалені місцевості, залишення на поселенні та в таборах жінок, які вже відбули свої терміни, покарання голодом через позбавлення права отримувати матеріальні кошти за військовим атестатом, і конфіскація майна, і морально-психологічна дискримінація, яка на довгі роки величезним тягарем лягла на долі багатьох невинних людей» [2, с. 335].

Висновки. Таким чином, можемо констатувати, що контроль за злочинністю, зокрема боротьба радянської влади зі зрадництвом та дезертирством, на теренах України у 1942–1945 рр. здійснювались в умовах підпорядкування карного судочинства вирішенню безпосередніх вказівок правлячої партійної верхівки. На початку війни було здійснено перехід до правосуддя, заснованого на указах, які передбачали значні відхилення від звичайних судових норм і приймалися поспіхом. Це не лише деформувало уявлення в суспільстві про стан законності як такий, а

й сприяло поширенню прийняття судами неправомірних рішень. Окрім цього, вищим керівництвом приймалися рішення, які, власне, унеможлилювали сам факт їхнього оскарження.

У роки війни більш широко почав використовуватися принцип аналогії й відплата як одна із цілей покарання, що призводило до поширення репресивної політики стосовно етнічних груп, які оголошувалися «пособниками окупантів» або «зрадниками». Нерідкими були також випадки дій правоохоронних органів за сформованими в їхньому середовищі уявленнями про «закони воєнного часу», що фактично означало підміну правових норм уявленнями про них. В умовах війни було широко розповсюджене покарання не безпосередньо особи, чия вина була доведена, а її родичів. При цьому притягнення до кримінальної відповідальності здійснювалось у будь-якому разі, навіть якщо родичі не сприяли здійсненню конкретного злочину й нічого не знали про нього, що сприяло поширенню сваволі правоохоронних органів і зростанню кількості порушень законності в їхньому середовищі. У цей період посилилася роль військ НКВС, які наділялися досить широкими надзвичайними функціями за нестабільності нормативних основ їх діяльності, котрі зберігалися протягом всього періоду бойових дій.

Контроль за злочинністю в період визволення території України від нацистських загарбників здійснювався під впливом того факту, що вся територія України була тимчасово окупована. Це наклало свій відбиток на діяльність правоохоронних органів, значна частина представників яких розглядала населення тимчасово окупованих територій як потенційних ворогів. Особливо це стосувалося мешканців західноукраїнських областей, де жорстоке ставлення правоохоронців та місцевого партійного активу до місцевих жителів (зокрема й задля власного збагачення) розглядалося як один із елементів протидії «політичному бандитизму». Здебільшого жодних юридичних наслідків ці дії не тягнули за собою через надзвичайну поширеність цього явища. Досить поширеною практикою було залучення до правоохоронних органів місцевого населення із диференціацією працівників через масштабне відсіювання тих, хто не був здатний працювати. Це призводило як до суттєвого посилення плінності кадрів, так і до зменшення рівня професійної підготовки працівників правоохоронних органів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Білас І. Репресивно-каральна система в Україні 1917–1953: суспільно-політичний та історико-правовий аналіз : У 2 кн. Кн. 1. Київ : Либідь, 1994. 428 с.
2. Вронська Т. Використання сімейного заручництва у радянській репресивній практиці. *Україна в Другій світовій війні : погляд з XXI ст.* У 2 кн. Кн. 2. Київ : Наукова думка, 2011. С. 311–339.
3. Калюк О.М. Війська НКВС (МВС) в Україні (1939–1953 рр.): історико-правовий аспект : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2006. 182 с.
4. Коваль М.В. Україна в Другій світовій і Великій Вітчизняній війнах (1939–1945 рр.). Т. 12. Київ : Видавничий дім «Альтернативи», 1999. 336 с.
5. Лепісевич П.М. Протистояння українських націоналістів і радянської влади в роки Другої світової війни та у повоєнний період: історико-правовий аспект. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ.* 2017. № 1. С. 28–39.
6. Мозохин О. Право на репресії: внесудебные полномочия органов государственной безопасности (1918–1953) : монографія. Москва : Кучково поле, 2006. 468 с.
7. Нікольський В.М. Репресії за «лімітами» (1937–1938 рр.). *Український історичний журнал.* 2006. № 3. С. 210–223.
8. Органы государственной безопасности СССР в Великой Отечественной войне: сб. док. в 2 кн. Кн. 1: Начало. 22 июня – 31 августа 1941 года. Москва : Кучково поле, 2000. 856 с.
9. Політичний терор і тероризм в Україні. XIX–XX ст.: Історичні нариси / Д.В. Архієрейський та ін. ; відповід. ред. В.А. Смолій. Київ : Наукова думка, 2002. 952 с.
10. Попов В.П. Паспортная система в СССР (1932–1976 гг.). *Социс.* 1995. № 8. С. 5–9.
11. Радянська окупація 1944–1991 рр. *Національний музей-меморіал жертв окупаційних режимів* : [сайт]. URL: <http://www.lonkocho.lviv.ua/istoriya/istoriya-vyaznytsi/radyanska-okupatsiya-1944-1991-gg>
12. Рибченко Л. Радянські військові мобілізації на території України у 1941–1945 рр. *Україна в Другій світовій війні : погляд з XXI ст.* У 2 кн. Кн. 1. Київ, 2011. С. 309–310.
13. Сорочинський М. Проблеми взаємодії правових та соціальних механізмів попередження злочинності. *Актуальні проблеми держави і права.* 2001. Вип. 12. С. 370–374.